

ՀՈԼԱՆՏԱ ՈՒ ՊԵԼՃԻԱ ԳԵՐՄԱՆՈՅ ԱՌՁԻՄ

Վեննայի Դեսպանաժողովն, Ստորին-Նախնադպրոցաւորութիւն անուամբ մէկ տէրութեան ներքեւ ամփոփել էր բոլոր այն գաւառները որոնք կը ձևացնեն այսօր Պելճիոյ ու Հոլանտայի կրկին թագաւորութիւնները: 1814 տարւոյն կարգադրութեանց մէջ ասիկա միայն չէր հակառակ ժողովրդոց շահուն: Թէ որ Ստորին-Նախնադպրոցաւորութիւն անեղծ մնալու ըլլար մինչեւ հիմա, ըստ կարգադրութեան Վեննայի Դեսպանաժողովոյն, Պելճիա ու Հոլանտա Եւրոպիոյ ամենէն երկնիկ տէրութեանց մէկն կ'ըլլար: Տնտեսական մասամբ՝ երկրագործ ու արուեստագէտ Պելճիոյ միութիւնն՝ ծովագերիայ նաւագոր Հոլանտայի հետ, անտարակոյս մեծամեծ շահուց պատճառ կ'ըլլար այն ժողովրդոց, Վասն զի կենդրոնական Եւրոպիոյ ու Անգղիոյ յարաբերութեանց ճամբուն վրայ ըլլալով, և անմիջապէս ընդ մէջ Գաղղիոյ և հիւսիսային Եւրոպիոյ, և երեք նաւարկելի գետոց բերանը, որպիսի են, Բէռք, Հոն-նոս և Էլբայ, հսկայաքայլ և բարգաւաճէր 'ի վաճառականութեան, իսկ 'ի քաղաքագիտական մասին, Թէպէտ դարձնալ երկրորդ կամ երրորդ առտինանի տէրութեանց կարգէն կ'ըլլար, բայց մեծ ազդեցութիւն կրնար ունենալ Եւրոպիոյ հաւասարակշռութեան ու քաղաքագիտութեան վրայ: Իմաստուն կառավարութեամբ մը կրնար ազատ ըլլալ ինչ և է վտանգէ, և եթէ գիպուածով բռնուէր յանկարծ, կրնար ծովային ու ցամաքային արժանաւոր բանակ մը հանել 'ի ճակատ: Բայց չորսուցուի որ զօրաւոր պատճառներ կային Պելճիոյ ու Հոլանտայի երկուս գալուստէն բաժանման, նկատելով բարուց, կործինց ու լիզուաց զանազանութիւնները: Ստոր վրայ աւելցնելու է նաև Անգղիոյ նախանձը և ընդդիմութիւնը, որ սկսեալ արհամարհել Ստորին-Նախնադպրոցաւորութեան պահպանութեան պայմանը, երբ տեսաւ որ Պելճիոյ ճարտարարուեստը կը յառաջագիմէին Հոլանտայի գրամատեարց ձեռքը: Իսկ Գաղղիոյ կը սպասէր միւս կողմանէ անհաւանդութեամբ առաջին հարուածը տալու 1815 ամին Դաշնադրութեան, զոր մեծ ամօթ ու նախատինք կը համարէր իրեն. ուստի տուն և հինգ տարի չանցած՝ յերկուս ձեղքեցաւ Տէրութիւն մը, ու

րուն պահպանութիւնն՝ երաշխաւորութիւն մ'էր իր ժողովրդոց ապահովութեան ու անկախութեան:

Հոլանտա ու Պելճիա գրեթէ հաւասար մակերեսով մ'ունին, բայց բնակչաց թւում անհաւասարք են իրարու: Երեք միլիոն հեկտար տարածոցի վրայ, Պելճիա հինգ միլիոն բնակիչ ունի. իսկ Հոլանտա 5,500,000 հեկտար տարածութեան վրայ՝ 3,600,000 բնակիչ միայն: Պելճիա՝ ժողովրդեան խտութեան մասամբ Եւրոպիոյ առաջին տէրութիւնն է, որ մէկ քառակուսի քիլոմետրի վրայ 160 բնակիչ կը համարէ. և իրմէ ետքը կու գան Հոլանտա ու Սիզիլիա: Հոլանտայի բնակիչն աւելի միացեղ է, որոնք կարծես իրարու կը նմանին, և երկրինն ալ արդէն ամեն կողմ միաձև է: Բայց ոչ նոյնպէս և Պելճիա, զոր դիրքին է բաժանել երկու ազգ և երկու տէրութիւն: Վերին Պելճիոյ ժողովուրդն կը տարբերի վարին Պելճիոյ ժողովուրդէն. որոց միոյն երկիրն լեռնային է, անտառային ու լիտարան, և միւսոյն դաշտային, միաձև ու միօրինակ: Վերին Պելճիոյ ժողովուրդն գաղղիերէն կը խօսի կամ գաղղիերէնի տեսակ մը, իսկ վարինն՝ խառն ընդ Հոլանտական և ընդ գերմանական: Եթէ նմանութիւն մ'ունին իրարու հետ՝ 'ի կրօնս է: Այլուր Պելճիոյ մէջ հազիւ թէ 60,000 բողոքական ու հրեայ կը գտնուի. և մնացած մասն բոլոր ուղղափառ է, և հաւատարիմ ու եռանդուն իր կրօնից մէջ: Իսկ Հոլանտա թէ և բողոքական է, բայց այնչափ հաւատարիմ չէ իր կրօնիցը. և ուրիշ կողմանէ ժողովրդեան հինգերորդին երկու մասն ուղղափառ է, և կայ մեծ բազմութիւն մը Լէթից:

Պելճիա ու Հոլանտա խորհրդանոցական ու սահմանադրական կառավարութեամբ կը վարին, ուսկից աւելի լաւագոյն կառավարութիւն չէին կրնար բնորել: « Ազգային դաշնադրութեան մէջ Նախնական աւանդին ազատութիւնը, կ'ըսէր Լէոքոյտ Ա. 1850ին, դորձադրուած են անխափան, և ասիկա Պելճիոյ ժողովրդեան մեծ պարծանք է, որ արժանաւոր ցուցած է ինք գինքն իր սահմանադրութեան: Եւ ահա վերջին քսան ամաց փորձն աւելի ևս ստուգեց զայս: Անցեալ տարի Գուրիշլմոս Գիրթադընկալութեան քսան և հինգերորդ տարե-

դարձն անհետնելով, կ'ըսէր իր յայտարարութեանը մէջ. « Պեճիոյ պատմութեան մէջ չկայ ուրիշ ժամանակ մը՝ որ աւելի հարուստ եղած ըլլայ յառաջագիմութեամբ, ճշմարիտ ազատութեան բարգաւաճմամբ, բարօրութեամբ ու երջանկութեամբ, քան թէ՛ այս վերջին քսան և հինգ տարին »։ Նոյնպէս Հոլանտայի թագաւորն ալ կը պարծէր սահմանադրութեանը վրայ, որ 'ի վեր կ'ելլայ մինչև 'ցամա 1848: Ուրիշն Պեճիա ու Հոլանտա ազատութեան երկիրք են, և գիտեն գործածել զայն առանց զեղծանելու: — Ազատ կառավարութեան փորձն 1830էն սկըսած է 'ի Պեճիա, Տարօրինակ բան մ'եղաւ այն առին, որ բողոքական թագաւոր մ'ուղղափառ ժողովրդեան գլուխ անցաւ, և կը կառավարէր այնպիսի սահմանադրութեամբ՝ որ կ'ընդունէր Եկեղեցւոյ ու Անտութեան ամբողջական բաժանումը, կրօնից ազատութիւնը ու հաւատարմութիւնը, ընկերակցութեանց ու ժողովոց անսահման իրաւունքը, զարացական, ինչպէս նաև խօսից ու տպագրութեան բացարձակ ազատութիւնը: Ի՞նչպէս կարելի էր որ այս տեսակ սահմանադրութիւն մը կարենար տեւել ուղղափառ երկրի մը մէջ. և սակայն տեւեց անխախտ: Պեճիա իր տէրութեան հաստատութեան մասամբ նախանձնելու պատճառ մը չունի ուրիշ զօրաւորագոյն տէրութեանց վրայ: Ազատութիւնը երախտարեալ են 'ի ձեռն սահմանադրութեան, և ասիկա փոխանակ տէրութեան համար տկարութեան պատճառ մ'ըլլալու, զօրութեան տարբ մ'է:

Հասարակաց կարծիքն յերկուս կուտակցութիւնն բաժանեալ է 'ի Պեճիա, յողղափառ և յազատամիտս. որոնք չարունակ իրարու գէմ մրցելով, կը մնան իրենց հաւատարակչութեան մէջ ու կը հաստատեն զտէրութիւնը: Այս երկուս կուտակցութիւնք Պեճիոյ թագաւորութեան հաստատութենէ առաջ են: Կային և 1830ին, և աշխատեցան միաբանութեամբ՝ մերժելու զՀոլանտացիս: Նախ զաշխակցելով իրարու հետ՝ պաշտպանելու իրենց երկրին անկախութիւնը, ապա իրարու հետ սկըսան կուռի սաստկութեամբ առաւելոյ 'ի զօրութիւն: Իւրաքանչիւր կողմանք գործածեցին մինչև ցիտին կէտ այն իրաւունքը և այն ազատութիւնը՝ զոր կը չնորհէր սահմանադրութիւնն: Բայց գիտնալու ենք որ ուղղափառք իրենց հակառակորդներէն աւելի ոյժ ու միութիւն կը ցուցնեն: Իրենց կառավարը՝ կըրէն է, որ թէպէտ նպատակւորեալ է 'ի տէրութենէ, սակայն բոլորովին անկախ է իրմէ, Զհոգարարձու՝ եպիսկո-

պոսը կ'անուանեն, և զեպիսկոպոսս՝ Ս. Քա հանապոպետն: Ամեն բան կը յառաջէ իբրեւ մի մարդ, ըստ կամաց Մալիքի եպիսկոպոսին, որ է պատգամաւոր Ս. Քահանայապետին և զլուխ ուղղափառ կուտակցութեան 'ի Պեճիա: Կրթութիւնն գրեթէ բոլորովին իր ձեռքն է. և տէրութեան նախակարգ զարոյցներն իբրեւ թէ իրենն ըլլային: Իսկ երկրորդակարգ զարոյցաց գլուխ, կըրէն՝ քաղաքական կառավարութեան ունեցածէն կրկին անգամ աւելի զարոյց ունի, և աղջկանց կրթութիւնն ալ ամբողջապէս իրեն ձեռքն է: Շինականք իրենց հոգարարձուին միայն մտիկ կ'ընեն, և անոր ըսածէն դուրս չեն ելլար: Ազատութեամբ միտք՝ մեծամեծ քաղաքացի ու գործաւորաց դասուն մէջ միայն յաջողած են: Կը պատերազմին սաստկութեամբ, հակակշիռ զինելով Պրիւքսելի ազատ Համալսարանը՝ Լուվէնի կղերական Համալսարանին, զժողովոց՝ ժողովոց, և զօրագիրս՝ օրագրաց գէմ: Բայց անօգուտ բան, վասն զի իրենք իսկ միջերինն միաբան չեն:

Պեճիոյ ու Հոլանտայի փիճակն յերաւի նախանձնելի բան մը կ'ըլլար ուրիշ աղգաց ու տէրութեանց, թէ որ ապագանին անստոյգ չըլլար: Ի՞նչ կրնայ ըլլալ փոքրիկ տէրութեան մը՝ Հոլանտայի ապագայն, թէ որ պատահալք յարմար ռաիթ տան Գերմանիոյ գրաւումն զայն: Ի՞նչ բանի կու զայ Պեճիոյ չէզոքութիւնն՝ թէ որ վերնայ եւրոպական հաւատարակչութիւնն ու հաստատակց իրաւունքն: « Գերմանիա, կ'ըսեն գերմանական օրագրողք, բան մը չի շահիր տիրելով Պեճիոյ ու Հոլանտայի. այս փոքրիկ տէրութիւնքն իրեն նեղութիւն մը չեն տար: Ինքը արդէն իսկ բաւական զօրաւոր է, ու չի կարօտիր ուրիշ աշխարհակալութեանց, որք կրնան իւրիք մնանել իր աղգային յառաջագիմութեան բարոյական ու նիթական զօրութեան: Ուղղակի չան մը չէ իրեն տարածուիլ անգոր քան զսահման իւր. ինչո՞ւ ուրիշն կարծել որ Գերմանիա զանազան զօրմունքներն ունի Հոլանտայի ու Պեճիոյ նկատմամբ »: — Նախ զայն իմանալու է ճշգրտեմամբ, թէ ինչ բան Գերմանիա իրեն չան կը համարի, զոր գիտեն Պեճիա ու Հոլանտա, բայց չեն համարձակիր իրենց հակառակորդին երեսը զարնել: Աղէ՛կ գիտեն, որ վերջին տասնամաց պատահարաց Եւրոպայի մէջ պատճառած փոփոխութիւնն, իրենց ամենախնդրեալ մը չի բերաւ: — Հոլանտա գրեթէ արդէն ազատ էր ամեն վտանգէ ու յարձակմանէ: Յարեւելից ունէր իրեն սահման

Հանձնովերի փոքրիկ Թագաւորութիւնը, որուն զիտումը սոսկ իր անձին պահպանութիւնն էր: Անգղիա մեծապէս հարըստացած ու զօրացած էր, ուստի չէր նախանձեր այլոց յաջողութեան վրայ: Իսկ Գաղղիոյ գաղով, չունէին իրարու հետ խնդրոյ կամ տարաձայնութեան պատճառ մը: — Հոյանտայի հաւասար ապահով էր Պելճիոյ վիճակն ալ: Գերմանիոյ կողմանէ նեղութեան պատճառ մը չունէր: Գաղղիա 'ի սկզբան նեղութիւն մը տուաւ, իրեն. բայց նաբողենեան կայսրութեան հաստատութեւնն ետքը՝ Եւրոպիոյ հաւասարակշռութիւնն անխախտ մնալով, Պելճիա ամեն վտանգէ ազատ մնաց: Նոյնպէս և Անգղիա ամենայն ջանք ըրաւ արգիլելու՝ որ աշխատութեանց այս զարմանալի գործարանն Պելճիա, Գաղղիոյ չանցնի:

Բայց հիմա ամենայն ինչ կերպարանափոխ եղաւ: Հոյանտա կէս դար խորին խաղաղութիւն ու ապահովութիւն վայելեցն ետքը, կը զգայ թէ վտանգի մէջ է գերմանական միութենէն ետքը. ուստի զբաղած է զինուորութիւնը կարգի դնելու ու երկիրը ամրացնելու: Պ. Մոթթէ անցեալ տարի զինուորական օրինաց վրայ ըրած մէկ տառնեալարանութեան մէջ ակնարկութիւն ըրաւ այս բանիս ու ըսաւ. «Հոյանտա իր սահմանները կ'ամրացնէ ողողմամբ»: Որուն վրայ գուցէ 'ի ծածուկ ժպտեցան ունկնդիրք: — Թէ սր հարկ ըլլայ, երկու օրուան մէջ 60,000 զերմանական բանակ մը կրնայ հասնիլ 'ի Ալեքսանդրիայի, Հոնոնոսի, և անկէ ալ արշաւել մինչև ցիւզրիսիդ, դեռ հրետի հարուած մը չընդունած: և ճամբան անարգել տեսնալով՝ դիմել մինչև ցԱմսգերտամ: Ողողումը մէկ անգամ միայն յաջողութիւն գտած է լուսաւորութիւն յիշէ՛մ: Երկիրը մէկ մեզր ջրով ծածկելու համար, եօթն օր ալետք է ու յաջող քամի. մինչդեռ նոյնպիսի ատեն նուան մէջ, թշնամին երկրին կիսուն տէր կ'ըլլայ:

Բայց ինչու կը փափաքի Գերմանիա այս արշաւանաց ու տիրապետութեան: — Գերմանական գործունէութեան արգեանց մեծ մասն կարենայ օտար երկիր զրկել վաճառականութեամբ և ասով զԳերմանիան հարըստացնել: և երկրորդ գաղթականութիւններ հաստատել 'ի գերութիւն վաճառականութեան: Պայդիկ ծովն քաղաքական ու զինուորական օգուտ միայն ունի. Ովկիանոսն է միայն որ կը խոտաւանայ Գեր-

մանիոյ գեղեցիկ ապագայ մը: Բաւական չեն Համպուրկ ու Պրեմա: Որոշեց տէրութիւնն բանալ Քիւբսիպէնի նաւամատոյցը: Վիլլեմսլանդէնի զինուորական նաւահանգստին գործողութիւնը աշխուժութեամբ յառաջ մղել, և ընդարձակել ու լուցնել խմելի վազելի նաւահանգիստն ալ, անմիջապէս Հոյանտայի մօտ: Բայց այս ամեն բաներով հանդերձ՝ Գերմանիա չի կրնար գոհ ըլլալ մինչև որ ձեռք չի բերէ զՀոյանտան, իր լայնարձակ ծովափը ու գաղթականութեան երկիրները: այսինքն զԱմսգերտամ, զՌոզգերտամ, և քսան միլիոն բնակիչ 'ի Հնդկաստան: Ինչպիսի՞ հաւրուստ աւար: Գերմանիա միշտ կ'երազէ զայս: անանկ որ չի կայ գերմանացի մը որ այսխարհացոյց տախտակ մը տեսնայ, և մէկէն ձեռքը Հոյանտայի վրայ չի դնէ: Իբրեւ կարեւոր միութեան կէտ Գերմանիոյ հետ:

Նոյն իսկ Պելճիա վտանգի մէջ է: Թէպէտ զինուորութիւնն շատ աւելի բարեկարգ է քան զՀոյանտայինը, բայց վտանգի մ'ատեն ինչ կրնայ ընել բարեկարգ բայց սակաւաթիւ բանակ մը, բարեկարգ ու բազմաթիւ բանակի մ'առջին: Եթէ կայ բան մը որ կարենայ պահել զՊելճիա, իր ուղղափառութիւնն է: Գերմանիոյ ուղղափառք արգելք կը հանեն անուշտ Պետլինու խորհրդարանին մէջ, չի միաբանելու զՊելճիա Գերմանիոյ հետ, որոյ ուղղափառք աւելի եռանդուն ըլլալուն, կըրնան միանան Գերմանիոյ: Բայց թէ որ, կ'ըսեն, կարիք չըլլայ նուաճել զՊելճիա, գէթ ապահով երաշխաւորութիւն մ'առնելու է իրմէ: Թէ որ Գաղղիա ուզենայ երկրորդ պատերազմի մը ձեռք զարնել Գերմանիոյ դէմ, անուշտ ոչ Մէցի կողմանէ կ'արշաւէ, և ոչ Պելճորի, այլ Պելճիոյ: ուստի Պելճիա ունի՞ բաւական զօրութիւն պաշտպանելու ինք զինքը և իր չէզոքութիւնը: Ամեն չէզոք տէրութիւն այնպիսի դրեց մէջ պիտի ըլլայ, որ կարենայ ցուցնել պատերազմողաց թէ կարող է պաշտպանել իր չէզոքութիւնը: և զայն ընելու համար, ամեն կարեւոր զոհերն պիտի ընէ: Այսպիսի է աճա Գերմանիոյ մտածութիւնը Պելճիոյ ու Հոյանտայի նկատմամբ: Կ'ուզէ անտարակոյս գրաւել զանոնք, բայց յարմար առթի կը սպասէ: Եւրոպիոյ հաւասարակշռութիւնն այլալլած է. ուստի զօրաւորն անպատուհաս կ'ուզէ զոհ ընել զտկարը: